

OJ305
TYPOLOGIE JAZYKŮ

MORFOLOGICKÁ
KLASIFIKACE
SKALIČKOVA TYPOLOGIE

Analytické VS syntetické jazyky

- Učitel(-0) plác-á student-ům totáln-í blbost-i.
- Bud-eme pracova-t na zahrad-ě.
- Seděl-i v hospod-ě a pil-i ALE.

- Teacher will be work-ing at school.
- I have not been in USA.
- You were talk-ing all sort-s of nonsense about him.

Analytické VS syntetické jazyky

- Jag ska göra middag.
- я сидел-а за стол-ом.
- Et le 11 nous somme-s arrivé-s à Napoli.
- Mēs brauk-sim uz tautasdziesmu festivālu.
- Vagyunk a moziban.
- Chcia-ł-bym ładn-ą dziewczyn-ę mieć.

Analytické VS syntetické jazyky

- **analytické jazyky – gramatické vztahy a kategorie vyjadřovány samostatnými prostředky nebo slovosledem**
  - vietnamština, barmština, angličtina, francouzština, švédština...
- **syntetické jazyky – gramatické vztahy a kategorie vyjadřovány pomocí afixů**
  - ve slově jak lexikální, tak gramatický význam
  - většina slovanských j., latina, klasická řečtina...

Analytické jazyky

- analytický j. $\simeq$ izolační/izolující j. $\simeq$ amorfní j.
- pracuje pouze s volnými morfémy
- nepoužívá skloňování či časování slov, forma slova zůstává stejná
- gramatické funkce vyjádřeny pomocí slovosledu a tzv. funkčních slov

Syntetické jazyky

- syntetické j. $\approx$ afigující
- užívání afixů
- rozvinutá flexe – deklinace a konjugace
  - flektivní/ flexivní – hindština, irština, bosenština
  - introflektivní/ introflexivní – arabština, hebrejština
  - aglutinační/ aglutinující – maďarština, japonština
  - polysyntetické - grónština

Klasická typologie 19. stol.

Humboldt, bratři Schlegelové, Gabelentz, Schleicher

- jazyky organické – flektivní X jazyky sterilní – bez flexe
- jazyky syntetické X jazyky analytické
- tři typy jazyků – jazyky bez gramatické struktury, jazyky s afixací a flektivní jazyky
- spirála, "šroubovnice,, -izolace→aglutinace→ flexe→izolace
- prehistorické období – jazyk se zdokonaluje, prochází stadiem izolačního typu, přes stadium aglutinačního typu, až k nejdokonalejšímu, kdy se stává jazykem flektivním
- historické období – jazyk zakonzervován, zastavuje se další přirozený vývoj a jazyk nezadržitelně upadá

Skaličková typologie

- typologie jako systém gramatiky
- označována jako gramatická, ovšem postihuje i syntaktickou, fonologickou a lexikálně-sémantickou stránku jazyka
- *„Typologie je nauka o podobnostech a rozdílech mluvnic [...]. Tyto podobnosti a rozdíly dané tisíciletým vývojem nejsou náhodné, mezi jednotlivými rysy mluvnic existují určité souvislosti. Typologie vyšetřuje také tyto souvislosti.“* (Skalička 1951, Typ češtiny)
- typ = *„souhrn souvislostí, které dávají mluvnici jednotlivého jazyka určitý ráz“* (Skalička 1951, Typ češtiny)

Skaličková typologie

- vychází ze zásad funkčně-strukturální lingvistiky a klasické typologie
- základem jsou diferenciace:
  - vertikální: séma x morfém, morfém x slovo, slovo x věta
  - horizontální: séma x séma, morfém x morfém, slovo x slovo, např.: substantivum x adjektivum, podmět x předmět
- séma -nejmenší významová jednotka s přímým vztahem k formě
- morfém - nejnižší formální jednotka s přímým vztahem k významu
- séma je nižší jednotkou než morfém
- čtyři, resp. pět typů jazykových konstruktů: izolační, aglutinační, flexivní, introflexivní a polysyntetický

Skaličková typologie (Elšík)

konstrukt, kombinace typů, příznivost

- **konstrukt**
  - typ je konstrukt / model / ideální extrém
  - typ má jen metodologickou hodnotu
  - typ stojí mimo universum existujících jazyků, není dosažitelný žádným reálným / realizovaným jazykem
  - některé konstrukty (zvl. aglutinace a izolace) jsou realizovány do větší míry než jiné (zvl. introflexe a polysynteze)
- **příznivost**
  - typ sestává z kombinace vzájemně příznivých jazykových rysů
- **kombinace typů**
  - míšení jazykových typů umožňuje výstavbu vlastního jazykového systému
  - každý jazyk je specifickou kombinací různých typů
  - typologický popis je připsání dominantního a ostatních přítomných typů
  - některé kombinace typů jsou pravděpodobnější než jiné

Skaličková typologie (Elšík)

jazykové typy

- **aglutinační konstrukt [= aglutinace] – navazuje na aglutinační typ klasické typologie**
- **flexivní konstrukt [= flexe] – navazuje na flexivní typ klasické typologie**
- **izolační konstrukt [= izolace] – navazuje na izolační/analytický typ klasické typologie**
- **introflexivní konstrukt [= introflexe] – Skaličková inovace, marginální**
- **polysyntetický konstrukt [= polysynteze] – Skaličková inovace; neodpovídá ani klasickému inkorporativnímu typu, ani polysyntezi v jiných koncepcích**
- **ergativní konstrukt [= ergativita] – Skaličková pozdní inovace, nejasný status v rámci celé koncepce**

PRAŽSKÁ TYPOLOGIE (Eišík)

Vladimír SKALIČKA (1909 – 1991) – tvůrce

Petr SGALL (*1926) – významné modifikace a propagace

Sgall 1971/1984: základní vlastnosti typů

TYP	VYJÁDŘENÍ GRAMATICKÝCH FUNKCÍ
polysynteze	sled lexikálních jednotek
izolace	ne-lexikální jednotky formálně podobné lexikálním
aglutinace	ne-lexikální jednotky formálně nepodobné lexikálním
flexe	modifikace lexikálních jednotek (externí)
introfleze	modifikace lexikálních jednotek (interní)

SKALIČKOVÁ TYPOLOGIE

ISOLAČNÍ TYP – izoluje slova

Ce est mon père.

- nepoužívá afixy, tvar slov neměnný
- větná konstrukce, gramatické vztahy a kategorie vyjádřeny tvořena slovosledem a funkčními slovy - mnoho předložek, „pomocná slovesa“, ...
- nedostatek vyjádření gram. čísla a rodu
- vyjadřování určitosti samostatným členem
- tendence k jednoslabičnosti
- netvoří kompozita a nederivuje afixací
- nejasná hranice mezi slovními druhy
- není gramatická shoda
- častá lexikální homonymie a polysémie

SKALIČKOVA TYPOLOGIE

AGLUTINAČNÍ TYP - příkličující

A-na-mw-ona.

Hakuna matata.

- flexe i derivace probíhá zejména prostřednictvím afixace – také posesivita, člen...
- mnoho monofunkčních afixů – řetězení afixů
- bohatá ale pravidelná konjugace a deklinace
- malý počet předložek a záložek
- nerozeznává gramatický rod
- afix obvykle charakter sylabický charakter
- poměrně málo četné hláskové alternace – kromě výrazné vokalické harmonie
- velmi nízká míra homonymie

SKALIČKOVA TYPOLOGIE

FLEXIVNÍ TYP - ohýbací

Domina-Ø lauda-t serv-os.

- hromadění význanů v jedné části slova – jedna koncovka vyjadřuje více gram. kategorií - fúze
- bohatá konjugace a deklinace – existence deklinačních a konjugačních tříd
- vysoká míra homonymie
- gram. afixy neslabičné povahy
- rozeznává rod
- gramatická shoda – poměrně volný slovosled
- možný supletivismus

SKALIČKOVA TYPOLOGIE

INTROFLEXIVNÍ TYP – vnitřně ohýbací

Kataba. – Yaktubu. (k-t-b)

- podobný flexivnímu, často považován za podtyp
- kumulace významů v kořeni slova
- flexe probíhá prostřednictvím změny uvnitř kořene slova – převážně vokálu
- + některé vlastnosti flexivního typu
- volný slovosled

SKALIČKOVA TYPOLOGIE

POLYSYNTETICKÝ TYP - skládající

mai³-p'iao⁴-č'u⁴

ní – nika - wa

- odlišné pojetí od jiných koncepcí, často podtyp aglutinačního typu
- kompozita – celkově vyšším míra syntéze
- syntéza dosažena jenom sémanticky
- není deklinace ani konjugace – absence morfologie
- nerozeznává slovní druhy
- závazný slovosled
- vysoká míra homonymie
- neexistuje protiklad sémém – gramém (formém)
- evidentně negramatický

SKALIČKOVA TYPOLOGIE TYP ČEŠTINA

- **ISOLACE**
  - budu nosit
- **AGLUTINACE**
  - ne–do–vy–orám
- **FLEXE**
  - dobr-ý
- **INTROFLEXE**
  - přítel - přítel
- **POLYSYNTHÉSE**
  - maloměsto

PRAŽSKÁ TYPOLOGIE – kritika (Elšík)

Vladimír SKALIČKA (1909 – 1991) – tvůrce

Petr SGALL (*1926) – významné modifikace a propagace

- zvl. Haspelmath 1996: 514; Plank 1998; Song 2001: 350–355
- **PROBLÉM EMPIRICKÉ BÁZE**
  - typy definovány seznamem vlastností -jak tyto seznamy vznikaly?
  - typy pouhé zobecnění z implicitních a nesystematických pozorování často se souvšykutů rysů ve skutečných jazycích
  - Skaličkův typologický vzorek zcela jistě nebyl reprezentativní
- **PROBLÉM TESTOVATELNOSTI**
  - Skaličkův deduktivní přístup k typologii - ideální konstrukty nejsou testovatelné hypotézy
  - např. jak odlišit kombinace jazykových rysů realizujících určitý typ–konstrukt od materiálových kombinací rysů různých typů–konstruktů
- **PROBLÉM MOTIVACE**
  - PJT se jen zřídka zabývá motivacemi pro vztah příznivosti mezi jazykovými vlastnostmi jaký je charakter vztahu příznivosti ve sféře ideálního konstruktů?
  - obecnější kritika holistické typologie - morfologické charakteristiky považované za jádro distinkce mezi flexí a aglutinací – totiž: a) kumulace/separativnost, b) morfemické alternace a c) gramatická synonymie – vzájemně nekoreluj